

**ქართული ლიტერატურა:
კოლონიზაცია, მოდერნიზაცია, ახალი პარადიგმები**

XIX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე საქართველოს სინამდვილეს, და საკუთრივ ლიტერატურულ სინამდვილესაც, აერთიანებს სამოდულო ხასიათის, მდგრადი, მკვეთრად გამოხატული პარადიგმული ნიშნები, რომლებიც განაპირობებს ამ ისტორიული და კულტურული პერიოდის მთლიანობას და, შესაბამისად, ლიტერატურულ-კულტურული პროცესების ერთიანობაში კვლევის აუცილებლობას. ეს ნიშნებია: მოდერნულობა (ამ ტერმინის პოსტმედიევალური გაგებით), აღმოსავლური ქვეყნების პოლიტიკური და, შესაბამისად, კულტურული გავლენების დასასრული, რუსული კოლონიზატორული გავლენა (სხვადასხვა ფორმით – საკუთრივ კოლონიურ და პოსტკოლონიურ პერიოდშიც), ევროპული კულტურისადმი ინტერესი და, გარკვეულ ეტაპებზე, დასავლურ კულტურულ სივრცეში ინტეგრირების ნათლად გამოხატული მიზანი, დასავლური პოლიტიკური და კულტურული სივრცის აღქმა რუსული გავლენისგან განთავისუფლების პერსპექტივად, სახელმწიფოებრივი თავისუფლების იდეის მოქცევა საზოგადოებრივ ღირებულებათა სათავეში, კულტურის და, განსაკუთრებით, საზოგადოების წიგნიერების ზრდის, ბეჭდური სიტყვის წყალობით ლიტერატურის საერთო საზოგადოებრივი გავლენის გაძლიერება და თავად ერთიანი, მოდერნული ტიპის სოციალური სივრცის ჩამოყალიბება, საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ნარატივების განსაკუთრებული როლი სოციალურ-კულტურულ სივრცეში. ნიშანდობლივია, რომ ეს თითქმის ყველა ნიშანი ერთდროულად და ურთიერთდაკავშირებულად ჩნდება სწორედ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, საქართველოს ისტორიის გარდამტეხ ნიშნულზე.

გასული ორი საუკუნის ძირითადი კულტურულ-სოციალური ნიშნები უნივერსალურია და თანამედროვე მსოფლიოს განვითარების მიმართულეხას გვიჩვენებს. მეორე მხრივ, საქართველოს კოლონიზაციასთან და შესაბამის რეზისტენტობასთან, განთავისუფლებისა და თვითიდენტიფიკაციის მისწრაფებასთან დაკავშირებული ნიშნები სპეციფიკურია, თუმცა მათი აღქმა საერთაშორისო კონტექსტში დაგვანახვებს, რომ საქართველოს ვითარება თანხედება იმ კანონზომიერებას რომელიც წარმოჩნდება XX საუკუნის მსოფლიო დეკოლონიზაციის პროცესში სხვადასხვა ქვეყნებისა თუ რეგიონების კოლონიური გამოცდილების გააზრებისას¹.

მთელი კოლონიური პერიოდის მანძილზე ქართული ლიტერატურა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც მისიაზე დაფუძნებული, ნაციონალურ მისიაზე ორიენტირებული მოვლენა. ნაციონალურ მისიაზე ორიენტირებული პროცესები კოლონიურ საქართველოში უპირატესად მხატვრული აზროვნების სფეროში, მხატვრულ-გამომსახველობითი ფორმით ვითარდებოდა. პირდაპირი ანალიტიკური ფორმით (სალიტერატურო კრიტიკისა და ლიტერატურისმცოდნეობის, პუბლიცისტიკის, ფილოსოფიის თუ სოციოლოგიის ენაზე) მათი გააზრება და გამოსახვა, განსაკუთრებით საბჭოურ პერიოდში, შესაძლებელი არ იყო. შესაბამისად, სწორედ ლიტერატურული მასალა წარმოაჩენს კოლონიური ვითარებისადმი რეზისტენტობის ან, პირიქით, მისდამი მორჩილების პროცესებს, და ამ პროცესების თანაარსებობას კოლონიური პერიოდის საქართველოში. ამ თვალსაზრისით ქართული ლიტერატურა მოექცევა პოსტკოლონიალიზმის თეორიულ კონტექსტში. პოსტკოლონიალიზმი, როგორც თანამედროვეობის ერთ-ერთი დომინანტური ანალიტიკური დისკურსი, განსაზღვრავს იმ მიდგომებს, რომელთა ფარგლებშიც ხდება იმ ქვეყნების კულტურული, და საკუთრივ ლიტერატურული, სოციალური, პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარების შესწავლა, რომელთაც გამოიარეს კოლონიური პერიოდი კოლონიისა თუ კოლონიზატორის სახით. მიშელ ფუკოდან მოყოლებული, პოსტკოლონიალიზმი განიხილება, როგორც კოლონიზებული საზოგადოებების ცოდნის სისტემა. პოსტკოლონიალიზმი შეისწავლის კოლონიურ ვითარებაში მყოფი ქვეყნის რეზისტენტობის ისტორიას და იმ სოციოკულტურულ დილემებს, რომელთა წინაშეც აღმოჩნდება ქვეყანა პოსტკოლონიურ პერიოდში. ამ პერიოდშივე უნდა წარიმართოს წარსულის გადააზრებისა და ახალი სიტუაციის გააზრების პროცესი, რაც კოლონიური ცნობიერების და, შესაბამისად, პოსტკოლონიური სტატუსის დაძლევის წინაპირობაა.

XX საუკუნე მსოფლიოში კოლონიალიზმის დასრულების ეპოქად გამოცხადდა. შესაბამისად, უკანასკნელ ათწლეულებში სხვადასხვა ქვეყნებისა თუ რეგიონების კულტურულ-ისტორიული პროცესების გაცნობიერება პოსტკოლონიალიზმის თეორიის საფუძველზე მიმდინარეობს. მსოფლიოს გეოპოლიტიკური და კულტურული პროცესების ფონზე პოსტკოლონიალური დისკურსის საზღვრები ფართოვდება. თეორია, რომელიც ლათინური ამერიკის, აფრიკის, აზიის ქვეყნებისა და რეგიონების და, მათთან მიმართებაში, ევროპული ქვეყნების ისტორიულ-კულტურული პროცესების კვლევის საფუძველზე განვითარდა, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ადაპტირებადი გახდა პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მიმართაც.² ნათელი ხდება, რომ საქართველოშიც კოლონიური გამოცდილებისა და შესაბამისი ლიტერატურული/კულტურული მასალის გადააზრების გარეშე სოციოკულტურული წარმოდგენების დონეზე შეიძლება კვლავაც შენარჩუნდეს იქნას კოლონიური კონტექსტი, რაც ბარიერი იქნება დანარჩენი მსოფლიოს მიმართ კულტურული გახსნილობის გზაზე.

კოლონიურ გავლენასთან რეზისტენტობისა და ნაციონალური იდენტობის განვითარების მისიით გასული ორი საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში მთელი იქმნება კულტურული სისტემა, რომელიც გარკვეულ ცვალებადობას, ცხადია, განიცდის, მაგრამ ინარჩუნებს სისტემურ მთლიანობას იდეური ორიენტაციის, ესთეტიკური პოზიციის, გამომსახველობითი ფორმების მხრივ. ნაციონალურ იდეაზე ორიენტაცია და ამ იდეის რეპრეზენტაცია ორსაუკუნოვანი კოლონიური პერიოდის ქართული ლიტერატურის გამჭოლი მიმართულებაა, რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ გარეიმპერიული გავლენით არის განპირობებული, თავისთავად ინტერნალური ხასიათისაა, ამ გავლენის დაძლევის ისახავს მიზნად, შიდა კულტურულ-ისტორიული რეალობით არის განპირობებული და მასზეა მიმართული.

ამავე ისტორიულ პერიოდში მიმდინარეობს საქართველოში ექსტერნალური ხასიათის, დასავლურ კულტურულ სივრცეზე ორიენტირებული, საკუთრივ კულტურული მიზანდასახულების პროცესები. XIX საუკუნის დასაწყისიდანვე ქართველ რომანტიკოსთა თაობის ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში ვლინდება ევროპული მსოფლმხედველობრივი და ესთეტიკური ტენდენციები, დასავლური უოფითი და კულტურული რეალობისადმი ინტერესი. ამ სახით ქართულ ლიტერატურაში/კულტურაში მზადდება პირველი მოდერნული, დასავლური ორიენტაციის კულტურული პარადიგმა, თუმცა საგულისხმოა, რომ ის ვლინდება ელიტარულ დონეზე და, რეალურად, მისი გაცნობიერება, თეორეტიზაცია და მასობრივი ათვისებაც მოხდება არა სინქრონულად, არამედ შემდგომ სამოციანელების, და მომდევნო თაობების მიერ. სწორედ სამოციანელებს შემოაქვთ საქართველოში ახალი საზოგადოებრივი და კულტურული ტენდენცია, რომლის განვრცობას, თეორეტიზაციას, დამკვიდრებას და დაცვას თავადვე ახდენენ. ისინი გაცნობიერებულად მოქმედებენ არსებული სოციოკულტურული რეალობის შესაცვლელად და ესთეტიკური პარადიგმის ჩასანაცვლებლად, შემოაქვთ რეალისტურ ესთეტიკაზე, ევროპულ სოციალურ და კულტურულ ღირებულებებზე ორიენტირებული სისტემა.

ამავე დროს, სამოციანელთა პარადიგმაც შექმნილია კოლონიური გავლენებისადმი რეზისტენტობის მიზნით. ეს პარადიგმა იმდენად მძლავრი აღმოჩნდა, რომ სწორედ მას მიმართეს ქართველმა მწერლებმა XX საუკუნის კოლონიურ ვითარებაში. ქართველ მოდერნისტთა თაობამ, რომელმაც 1910-იანი წლებიდან დაიწყო ახალი მოდერნისტული კულტურული პარადიგმის განვითარება, დასავლური მოდერნისტული კულტურის ათვისება, ორიგინალური მხატვრული და თეორიული ტექსტების პროდუცირება და სოციოკულტურული აქტივობა, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ თავადვე მოახდინა კულტურული რეორიენტაცია და მიუბრუნდა სამოციანელების სისტემას. ეს კულტურული არჩევანი გააქტიურდა იმ ფონზე, როცა საბჭოურმა სისტემამ ტოტალიტარული/კოლონიური მიმართველობის მიზნების რეალიზაცია საბჭოურ იდეოლოგიურ საფუძვლებზე და-

მყარებული კულტურის შექმნით და მასობრივი განვრცობით, შესაბამისი კულტურული პარადიგმის პოლიტიკური მხარდაჭერით და ძალადობრივ-რეპრესიული უზრუნველყოფით დაიწყო.

ამგვარად, საბჭოური ანექსისა და კოლონიური ვითარების აღდგენის შესაბამისად, აღდგა საქართველოში სამოციანელთა კულტურული, რომელიც XX საუკუნის მეორე ნახევარში ამოქმედდა ნაციონალური ნარატივის კულტურის სახით – ამ პერიოდის რეალური დომინანტური კულტურისა, რომლის ფარგლებში შეიქმნა ამ დროის ქართული ლიტერატურის ძირითადი მოცულობა და რომელმაც არა მხოლოდ ელიტარულ, არამედ მასობრივ დონეზეც კი ჩაანაცვლა ოფიციალური საბჭოთა კულტურის პარადიგმა; თუმცა ქართველ მოდერნისტთა გამოცდილება და მათ მიერ დამკვიდრებული პარადიგმაც, თავის მხრივ, იმდენად მძლავრი აღმოჩნდა, რომ სტალინური ეპოქის დასრულებისა და ტოტალიტარული რეჟიმის შერბილები-სთანავე, ე. წ. საბჭოური „დათბობის“ შესაბამისად, სწორედ ამ მოდელის მოქმედება განახლდა ქართული ალტერნატიული კულტურის ფარგლებში. ხოლო პოსტსაბჭოთა პერიოდში ის გაგრძელდა საკმაოდ ნათლად გამოხატული პოსტმოდერნისტული ტენდენციის სახით, რომლის საფუძველზეც უაღიბდება პოსტკოლონიური საქართველოს თანამედროვე კულტურული რეალობა.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე, ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარებისა და კულტურული პერიოდების ცვალებადობის შესაბამისად, ქართულ ლიტერატურაში ეროვნული პრობლემატიკის დამუშავების, კოლონიურ ვითარებაზე რეაგირების და ნაციონალური თემატიკის დამუშავების რამდენიმე ეტაპი შეიძლება გამოიყოს:

საქართველოს კოლონიური მდგომარეობის ფიქსირება, შემოქმედებითი და ინტელექტუალური გამოსახვა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში;

კოლონიურ მდგომარეობასთან ადაპტირება, ახალი საზოგადოებრივი კულტურის შექმნის, თანადროული დასავლური ქვეყნების სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ღირებულებების ათვისების მცდელობა; საქართველოს სამომავლო სამოქალაქო, საზოგადოებრივი, სახელმწიფოებრივი მიზნების დასახვა სამოციანელთა შემოქმედებაში;

საქართველოს ხელახალ კოლონიზაციასთან ადაპტირება, საბჭოურ სინამდვილეში ნაციონალური იდენტობის გადარჩენის გზების დასახვა და შემოქმედებითი რეორიენტაცია ქართველ მოდერნისტთა შემოქმედებაში;

პოსტსტალინურ საბჭოურ სინამდვილეში ეროვნულ იდეაზე ორიენტირებული ლიტერატურულ-კულტურული სივრცის ფორმირება და ნაციონალური ნარატივის კულტურის განვითარება;

პოსტსაბჭოურ/პოსტკოლონიურ პერიოდში, ახალ სახელმწიფოებრივ სინამდვილეში ლიტერატურის ფუნქციისა და შესაძლებლობების შემოქმედებითი და ანალიტიკური გამოსახვა, პოსტკოლონიური ცნობიერების დაძლევის პერსპექტივის დასახვა ქართველ მწერალთა სხვადასხვა თაობების მიერ.

კულტურულ კონტექსტთა და დომინანტურ პარადიგმათა ცვლის თვალ-

საზრისით, კოლონიური/ პოსტკოლონიური პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში შემდეგი ეტაპების იდენტიფიცირება შეიძლება:

ქართული რომანტიზმის კულტურული ეტაპი, მედიევალურ-ორიენტალური პარადიგმის ჩანაცვლება. პირველი პოსტმედიევალური, დასავლური ორიენტაციის სოციალური/კულტურული პარადიგმა ქართულ ლიტერატურაში;

ქართველ სამოციანელთა თაობის მიერ ახალი სოციოკულტურული პარადიგმის განვითარება, დასავლურ კულტურულ რეალობაზე ორიენტაციის კვალდაკვალ დასავლურ საზოგადოებრივ ღირებულებებზე ორიენტაცია;

XX საუკუნის დასაწყისის მოდერნისტული კულტურული პარადიგმა, დასავლურ მოდერნისტულ სივრცეში ინტეგრირების მიზანმიმართულება;

მარქსისტულ მეტანარატივზე დაფუძნებული კულტურული პარადიგმა: (ადრეული ტენდენციები – XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან), საბჭოური პერიოდის ოფიციალური საბჭოთა კულტურულ-იდეოლოგიური პარადიგმა, მისი სტალინურ-ტოტალიტარული და პოსტსტალინური ეტაპები;

XX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ნაციონალური ნარატივის კულტურა;

დასავლურ კულტურაზე ორიენტირებული პარადიგმის დაბრუნება 1960-იანი წლების ბოლოდან და საბჭოური პერიოდის ალტერნატიული კულტურა;

პოსტსაბჭოთა/პოსტკოლონიური პერიოდის პოსტმოდერნისტული კულტურული პარადიგმა.

ქართულ ლიტერატურაში და, ზოგადად, მთელ კულტურულ და სოციო-კულტურულ სივრცეში მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდან გამოვლენილი პარადიგმული მნიშვნელობის ცვლილებებიდან მთელი შემდგომი პერიოდის მანძილზე ინარჩუნებს აქტუალობას ისეთი ტენდენციები, როგორცაა დასავლურ ლიტერატურულ-კულტურულ სივრცესთან სინქრონიზაციის მიზანდასახულება და ანტიკოლონიური მიზანდასახულება.³ ამავე დროს, აღმოსავლური კულტურული პარადიგმის ჩანაცვლება დასავლური პარადიგმით ურთიერთდაკავშირებულია კიდევ ერთ პარადიგმულ ცვლასთან: მედიევალური კულტურული პარადიგმა იცვლება მოდერნულით.

დასავლური კულტურული სტილის სამოდელო, პარადიგმული როლი საქართველოში ამოქმედდა რომანტიკოსების თაობის შემოქმედებითი და მსოფლმხედველობრივი ინტერესების სივრცეში. საქართველოში რომანტიზმამდელი/კოლონიამდელი პერიოდის, მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნის ლიტერატურულ-კულტურულ პროცესი განსაზღვრულია, როგორც აღორძინება, რაც გულისხმობს, უწინარესად, შუა საუკუნეების ქართული კულტურულ-ესთეტიკური ტრადიციისა და ღირებულებების აღორძინებას. ნიშანდობლივია, რომ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში რომანტიზმის კულტურული ტენდენცია ორი ძირითადი ნიშნით ხდება ადვილად ადაპტი-

რებადი ქართულ სივრცეში: ნაციონალური იდეის აქტუალობით, რაც, თავისთავად, ახალმა კოლონიურმა ვითარებამ განაპირობა, და შუა საუკუნეების მსოფლგანცდასთან სიახლოვით.⁴ ითვლება, რომ რომანტიზმმა აღადგინა ადამიანის თვითგანსაზღვრის ქრისტიანული მატრიცა, რომელიც დასავლურ კულტურაში ჩანაცვლებული იყო განმანათლებლური მატრიცით, თუმცა, რამდენადაც საჭარტველოს რომანტიზმამდე არ მიუღია განმანათლებლობის დასავლური მეტანარატივი ან არ განუვითარებია მისი იდეების ანალოგი, ცხადია, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ქართული კულტურაში ვერ იქნებოდა ბოლომდე გაცნობიერებული ამ ნარატივთან დაპირისპირების იდეა. პიროვნული ინდივიდუალიზმის, სუბიექტივიზმის, ადამიანის ახალი კონცეფციის რომანტიზმისეული პოზიციის გაცნობიერება, თავისთავად საჭირო ქართულ კულტურულ გარემოში, თანადროულ დასავლურ კონტექსტში მოაქცევს მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის ახალ ლიტერატურულ პარადიგმას.

ქართულ ლიტერატურაში რომანტიკოსთა თაობის მოღვაწეობასთან არის დაკავშირებული ნაციონალიზმის იდეის დეკლარირება და პოზიციონირება ლიტერატურის/კულტურის სივრცეში. ეს პროცესი უშუალოდ არის დაკავშირებული რუსეთის მიერ საქართველოს კოლონიზაციასთან. საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა აქ ცალსახად ნეგატიურ მოვლენად არის შეფასებული და ძალზე მძიმე ემოციურ ფონზე გამოისახება. ქართველმა რომანტიკოსებმა საქართველოს რუსეთისადმი დაქვემდებარება აღბეჭდეს, როგორც ისტორიული ტრავმა⁵ და მთელი შემდგომი პერიოდის მანძილზე განსაზღვრეს ქართული ლიტერატურის დამოკიდებულება ამ მოვლენისადმი, ისევე როგორც შესაბამისი მისწრაფება განთავისუფლებისადმი. ამით ქართულ ლიტერატურაში შეიქმნა საქართველოს კოლონიზაციის პრობლემაზე რეაგირების, ამ მოვლენასთან სულიერი, ცნობიერი, შემოქმედებითი წინააღმდეგობის ტრადიცია. ამასთანავე, მდგომარეობის ემოციური შეფასება, რაც, თავისთავად, დასავლური რომანტიზმის მსოფლგანცდის ერთ-ერთი მახასიათებელია, ამ ეტაპზე კულტურის მიერ ისტორიულ რეალობაზე რეაგირების ერთადერთი ფორმაა. ნიშანდობლივია, რომ მთელი შემდგომი პერიოდის მანძილზეც ქართულ კულტურულ და სოციოკულტურულ გარემოში ნაციონალურ ვითარებასთან ემოციური მიმართება იქნება დომინანტური ტენდენცია, მიუხედავად სამოციანელთა მცდელობისა, დაემკვიდრებინათ ნაციონალური/კოლონიური სიტუაციისადმი დამოკიდებულების რაციონალიზაციის ტენდენცია. კოლონიზაციის საზოგადოებრივი და კულტურული შედეგების შეფასება ქართველ რომანტიკოსთა ლირიკულ ტექსტებში თითქოს არ ჩანს, თუმცა ნათლად იკითხება, რომ საფრთხე ნაციონალურ სოლიდარობაზე დაფუძნებულ სივრცეს ემუქრება. ამ პერიოდის ნაციონალური და კულტურული საქმიანობა, შეცვლილი ვითარების გააზრება, ნაციონალური იდენტურობისკენ თავადურ წრეებში მიმდინარეობს. მისი გავრცელების ფორმები სალონები, პირადი წერილები თუ ალბომები არ ითვალისწინებს

ფართო საზოგადოებრივ გარემოზე ორიენტაციას. ამ პერიოდის ქართული ლიტერატურა ელიტარულია, ამ სიტყვის ლიტერატურათმცოდნეობითი და პირდაპირი მნიშვნელობით. ამავე პერიოდში იკიდებს ფეხს არასუვერენული გარემოსათვის დამახასიათებელი სოციოკულტურული სიტუაცია (საზოგადოების როგორც ერთიანი სოციუმის ყოფიერი, ღირებულებითი, კულტურული მოთხოვნებისა და განწყობების ურთიერთქმედება, წინააღმდეგობა და მთლიანობა), როცა ინდივიდთა ის ნაწილი, რომელიც საზოგადოებრივ აზრს ქმნის, მსოფლმხედველობრივად და ემოციურად ეწინააღმდეგება კოლონიზაციას, მაგრამ ამავე დროს იღებს კოლონიზატორების მიერ დამუარებულ სახელმწიფოებრივ წესრიგს, პრივილეგიების მოპოვების ფორმებს და მოქმედებს მათ შესაბამისად. ყალიბდება კოლონიზებული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ამბივალენტურობა, რაც, ჰომი ბჰაბჰას თეორიის მიხედვით, გულისხმობს კოლონიზატორის მიმართ, ერთი მხრივ, რეზისტენტულ, მეორე მხრივ კი მორჩილ დამოკიდებულებას, ერთი მხრივ, სიმბათიას, მეორე მხრივ კი, ანტიპათიას. ქართულ სინამდვილეში ამგვარი ამბივალენტურობა დამუარდა უკვე მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის საზოგადოებრივ და კულტურულ ელიტაში. ლიტერატურულ-კულტურული თვალსაზრისით პოეტთა ამ თაობამ საქართველოში დაამკვიდრა მნიშვნელოვანი მხატვრული ტენდენციები: ლიტერატურული რეაქცია ნაციონალურ და სოციალურ საკითხებზე; პიროვნების შემოქმედებითი და საზოგადოებრივი როლების ურთიერთდაკავშირება; ლიტერატურული ფორმების ძიება; ორიგინალური და მთარგმნელობითი საქმიანობის გზით ევროპულ და, ბუნებრივია, რუსულ კულტურულ პროცესებთან დაკავშირება და საქართველოს ევროპული კულტურული არჩევანის დაფიქსირება. რომანტიკოსებმა რეალურად შექმნეს საქართველოში თანამედროვე ტიპის ლირიკული პოეზია, რაც, იმ დროიდან მოყოლებული, ქართული კულტურის ერთ-ერთ ყველაზე მძლავრი კომპონენტია, თუმცა ნიშანდობლივია, რომ ამ ტექსტების, უფრო ზოგადად კი, ამ ტენდენციის მნიშვნელობა სცდება ესთეტიკის საზღვრებს. ქართულ სინამდვილეში სწორედ რომანტიკოსთა პოეზიაა ის სივრცე, საიდანაც დაიწყო დასავლური რომანტიზმიდან მიმდინარე, მოდერნული ეპოქის უმნიშვნელოვანესი ხედვის, ნაციონალიზმის, საკუთრივ კი – კულტურული ნაციონალიზმის კულტივირება, რომელმაც იმუშავა მთელი კოლონიური პერიოდის ქართულ სინამდვილეში. შეიძლება ითქვას, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისშივე კოლონიზებულ საქართველოშიც ამოქმედდა ევროპული რომანტიზმის მნიშვნელოვანი ტენდენცია, რომელმაც რეალურად განსახლვრა თანადროულ დასავლურ სამყაროში ნაციონალიზმის იდეებისა და თანამედროვე ნაციონალიზმის თვითგანსახლვრის პროცესი. გერმანული და ინგლისური რომანტიზმის წიაღში განვითარებული კულტურული ნაციონალიზმი ეფუძნება ერის კულტურული განსხვავებულობისა და თვითდეტერმინაციის იდეებს⁶, რაც თავისთავად წარმოშობს და მხარს უჭერს კულტურული ნაციონალიზმის მისწრაფებას ჰქონდეს საკუთარი სახელმწიფო.⁷ საგულისხმოა ისიც,

რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ათწლეულებში, კოლონიზაციის პირველ ეტაპზევე, სწორედ რომანტიკოსთა თაობაში გამოიკვეთა, რომ ქართველთა სახელმწიფოებრიობის იდეა მომავალში არა მონარქიის აღდგენას, არამედ რესპუბლიკის შექმნას დაუკავშირდებოდა⁸, რაც, კვლავ და კვლავ, მომავლის აღქმის გზას დასავლურ სამყაროსთან და უშუალოდ ევროპელ რომანტიკოსთა წარმოდგენებთან აკავშირებს. ევროპული მოწყობის სახელმწიფოს და საზოგადოების შექმნის იდეა განმტკიცდება და ცალსახა არჩევანი გახდება სამოციანელების და, საკუთრივ, ილია ჭავჭავაძის ნააზრევში. მართალია, რომანტიკოსებიდან მოყოლებული, ქართველ მეფეთა სახეები, მათი სულიერი დიდებულება და საბრძოლო ძლევამოსილება ერთ-ერთი სამოდელი, ნაციონალური წარმოსახვის გამამთლიანებელი თემა ხდება კოლონიური პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში, ოღონდ ეს აღარ დაუკავშირდება ჭვენიის მონარქიული მოწყობის, მედიევალური კონტექსტის აღდგენის სურვილს და სამომავლო ხედვა ევროპის სოციოპოლიტიკური განვითარების ტენდენციის შესაბამისი იქნება. ევროპის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მოწყობის მიმართულება, როგორც საქართველოს მომავლის ერთადერთი შესაძლო პერსპექტივა, ნათლად იქნება გამოხატული სამოციანელთა პუბლიცისტიკაში⁹. კოლონიური/პოსტკოლონიური პერიოდის საქართველოში ამ მიმართულებას მხარდაჭერა ექნება დასავლური კულტურული სივრცისაკენ მიმართული ყველა ლიტერატურულ-კულტურული დისკურსისა და შესაბამისი ლიტერატურული წრეებისა.

ქართული ლიტერატურის ორიენტაცია დასავლურ კულტურულ სივრცეზე და ლიტერატურულ, მსოფლმხედველობრივ, რეპრუზენტაციულ ტენდენციებზე ქართველ რომანტიკოსთა თაობის მიერ შემოტანილი და, ცხადია, მსოფლიოს კულტურულ-პოლიტიკური პროცესებით განპირობებული ერთ-ერთი მძლავრი ტენდენციაა. რომანტიკოსებისა და რეალისტების (სამოციანელების) თაობების შემდეგ ამ ინტერესს მკვეთრს და დეკლარირებულს გახდის ქართველ მოდერნისტთა თაობა. ტენდენცია შეფარულად იმოქმედებს იმ პირობებშიც, როცა საბჭოურ-იმპერიული ცენტრის კონტროლი საქართველოს როგორც პერიფერიის კულტურულ პროცესზე დასავლურ კულტურულ სივრცესთან კომუნიკაციის რეალურ ბარიერებს შექმნის.

ახალი ტენდენციები, რომლებიც ქართულ ლიტერატურაში მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან იმძლავრებს, მიემართება ეპოქალური სოციალური, პოლიტიკური, კულტურული ცვლილებების მთელ სპექტრს. ლიტერატურული ფიგურები და ლიტერატურული ტექსტები არათუ აღბეჭდავენ, არამედ რეალურ მიმართულებას აძლევენ საქართველოში მოდერნული ეპოქის დადგომის, ევროპული კულტურული სივრცისადმი ორიენტაციის, ნაციონალური თვითიდენტიფიკაციის პროცესებს. ამავე დროს, მთელი ორსაუკუნოვანი პერიოდის მანძილზე ყველა კულტურული თუ სოციალური პროცესი დაკავშირებული იქნება კოლონიურ ვითარებასთან. ეს კავშირი განსაზღვრავს ქართული ლიტერატურის, ერთი მხრივ, იმპერიული გავლენებისადმი რეზისტენტულ, მეორე მხრივ კი – მორჩილ, ამბივალენტურ ბუნებას.

შენიშვნები

- 1 მას შემდეგ, რაც 1721 წლიდან რუსეთის სამეფო ოფიციალურად იძენს იმპერიის სტატუსს, მისი როგორც იმპერიის და მის მიერ მიერთებული ნაციონალური ტერიტორიების, როგორც კოლონიების თანაარსებობა კოლონიზაციის ტრადიციული ნიშნებითა და ტერმინებით აღიწერება. მეოცე საუკუნეში, საბჭოურ ოფიციალურ ენაში საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკები, ცხადია, კოლონიური სტატუსით არ იხსენიებოდნენ. დღეს ფორმალურ/სამეცნიერო ენაშიც მიღებულია, რომ ეს სახელმწიფო განიხილებოდეს რუსეთის იმპერიის შემკვიდრედ და სადავო არ არის არც საბჭოთა კავშირში რუსეთის დომინირების საკითხი, რაც დანარჩენი ქვეყნების/ერების კოლონიურ სტატუსს შეესაბამება. საბჭოთა პერიოდშიც საქართველოს მდგომარეობა ხასიათდებოდა კოლონიზებული ქვეყნის ყველა ნიშნით – მას არ ჰქონდა სუვერენული სახელმწიფო მართვის სისტემა, საკუთარი სახელმწიფო საზღვრები და საერთაშორისო ურთიერთობების წარმართვის უფლება, ჯარი, ფული, ეკონომიკა, მოდელირებული იყო ცენტრიდან, ანგარიშვალდებული იყო ცენტრის წინაშე და კონტროლდებოდა მის მიერ. საქართველოს სახელისუფლებო, სამეცნიერო და მედიის ენაში დღეს მიღებულია, რომ მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეებში რუსეთის იმპერიისა და, შემდგომ, საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ქვეყნის ყოფნა განიხილებოდეს, როგორც რუსეთის მიერ ქვეყნის ოკუპაციის ერთიანი ორასწლოვანი პროცესი. ქართულ ისტორიულ ნაშრომებში რუსული კოლონიალიზმი სწორედ ორსაუკუნოვან ქრონოლოგიურ ჩარჩოშია წარმოდგენილი (იხ. *რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში / ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, ალექსანდრე დაუშვილი, მიხეილ სამსონაძე და სხვ.*; [რედ. მაყვალა ნათმელაძე]. თბილისი: უნივერსალი, 2008; *საქართველოში რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ისტორიის ნარკვევები / [რედ. ა. დაუშვილი (წინასიტყვ. აგტ.)]*. თბილისი: უნივერსალი, 2007; *საქართველო რუსული იმპერიალიზმის სამიზნე / როლანდ ჯალაღანია, დავით ჭობალია, ნუგზარ გოგუა*. – თბ., 2008). მიუხედავად ამისა, სოციალურ თუ აკადემიური სივრცეში საქართველოს როგორც კოლონიის მოხსენიება ჯერაც იწვევს გარკვეულ დისკომფორტს როგორც ქართველ, ასევე რუს მსმენელთა შორის. ქართველებისათვის ტერმინი უმეტესად ნაციონალური ღირსების შემლახველ კონოტაციას მოიცავს. როგორც ქართული, ასევე რუსული ფოკუსიდან კოლონიური სტატუსის განხილვის საწინააღმდეგო არგუმენტები უკავშირდება ხოლმე საქართველოს ერთგვარ პრიორიტეტულ მდგომარეობას საბჭოთა კავშირში. ეს, ცხადია, ილუზორული მოვლენა იყო და აღიქმებოდა მხოლოდ ქართველთა სოციალური თვითგანცდის დონეზე, რუსეთის მხრივ კი ეს ილუზია მხარდაჭერილი იყო ნაციონალური დისკურსების ფორმალური წახალისების გზით. კიდევ ერთი არგუმენტი უკავშირდება ქართული ეთნიკური წარმოშობის ლიდერის

ყოფნას საბჭოთა სახელმწიფოს სათავეში, რაც, თითქოსდა, არ შეესაბამება იმპერიისა და კოლონიის ურთიერთობის ლოგიკას, თუმცა შეესაბამება მსოფლიო ისტორიის პრეცედენტებს.

2 პოსტკოლონიალიზმის ფუნდამენტური პრინციპების ჩამოყალიბების შემდგომ (Edward Said, *Orientalism* (1978), and *Culture and Imperialism* (1993); Homi Bhabha, *The Location of Culture* (1994); Gayatri Spivak, *A critique of Postcolonial Reason: Towards a History of the Vanishing Present* (1999) და სხვა), რაც, უწინარესად, ინდოეთისა და აფრიკის ქვეყნების დეკოლონიზაციის პროცესს დაუკავშირდა, ამ თეორიის გამოყენება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებისა და რეგიონების მიმართ დაიწყო (Deklan Ciberd, *Inventing Ireland* (1995); Walter Mignolo, *The Idea of Latin America* (2005); Djelal Kadir, *The Other Writing: Postcolonial Essays in Latin America's Writing Culture* (1993), Anthony Soares, *Towards a Portuguese Postcolonialism* (2006) და სხვა). პოსტკოლონიალიზმს უკვე იშველიებენ უკრაინისა და ბალტიისპირეთის ქვეყნების კულტურული თუ პოლიტიკური რეალობის კვლევისას (იხ. *Baltic Postcolonialism*. ed. Violeta Kelertas, Amsterdam/New York, NY, 2006), ევროპისა და ამერიკის უნივერსიტეტების სლავისტიკისა და სოვეტოლოგიის ცენტრებში კი პოსტკოლონიალური თეორიები რუსეთის საკითხების შესწავლისას გამოიყენება. გაიატრი სპივაკი, კომპარატივისტიკისა და პოსტკოლონიალიზმის აღიარებული მკვლევარი, შედარებითი ლიტერატურის ერთ-ერთ სადღეისო ამოცანად განიხილავს პოსტსაბჭოთა ლიტერატურების შესწავლას პოსტკოლონიალიზმის საფუძველზე (იხ. *Gayatri Chakravorty Spivak, Death of a Discipline*, New York: Columbia University Press, 2003).

3 პირველივე სისტემური ხასიათის ნაშრომში, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის შეფასებას ისახავს მიზნად, კიტა აბაშიძის „ეტიუდებში“, სწორედ ეს ორი ტენდენციაა გამოკვეთილი. კიტა აბაშიძე ამკვიდრებს ქართული სალიტერატურო პროცესის განხილვის ტრადიციას ევროპული ლიტერატურული სკოლების განვითარების მოდელის შესაბამისად. საქართველოში რომანტიზმის, რეალიზმის, ნეორომანტიზმის, სიმბოლიზმის ლიტერატურული ტენდენციების იდენტიფიცირებით მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურა ევროპული ლიტერატურული პროცესის ორგანულ ნაწილად ცხადდება: „თუ დაუკვირდებით ჩვენის ლიტერატურის მსგულლობას, ნახავთ, რომ იგი კვალდაკვალ მისდევდა ევროპის ლიტერატურას: იქაც საუკუნე რომანტიზმით დაიწყო, საუკუნის ნახევარში რეალიზმი გამეფდა, რომელიც 1870-იან წლებში ნატურალიზმად გადაგვარდა; ხოლო საუკუნის დამლევს გამეფდა ნეორომანტიზმი და სიმბოლიზმი. ეს ფაქტი გვიმტკიცებს მეორე ლიტერატურულ კანონს, რომელიც გვამცნო იმავე ბრიუნტიერმა ერთ-ერთ თავის წერილში: არსებობს საერთო „ევროპის ლიტერატურა“, ამ ლიტერატურის ესა თუ ის საერთო მიმართულება, ხოლო სხვადასხვა ერის, ქვეყნის ლიტერატურა ამ საერთო ლიტერატურის და მისი საერთო მიმართულების კერძო, თავისებური გამომსახველიაო. ამა თუ იმ ხანაში ერთი და

იგივე სტილი, ერთი და იგივე იდეალური ასულდგმულებს მთლად მთელის ევროპის ლიტერატურას და, კერძოდ, ამ ევროპის ლიტერატურის შემადგენელ წევრებსაო“. ქართულ ლიტერატურისმცოდნეობაში გაზიარებულია შეხედულება რომანტიზმისა და რეალიზმის ესთეტიკის არსებობაზე მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, მაშინ როცა აზრი ვაჟა-ფშაველას სიმბოლისტობაზე მალევე იქნა გადაფასებული ახლად გამოჩენილი ქართველი სიმბოლისტების მიერ. კიტა აბაშიძის პოზიცია მნიშვნელოვანია ქართული სალიტერატურო პროცესის კონტექსტუალიზაციის თვალსაზრისით. ამავე დროს, კიტა აბაშიძე იძლევა მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ნაციონალური ფუნქციის შეფასებას უწინარესად კოლონიური ვითარების ფონზე: „საქართველოსათვის მეცხრამეტე საუკუნე შავითა და ბნელით არის მოცული. საქართველო, როგორც პოლიტიკური არსება, მოისპო მეცხრამეტე საუკუნის პირველსავე წელიწადში. მეცხრამეტე საუკუნიდან ქართველ ერს თავისი სრული ცხოვრება აღარა ჰქონია, იგი ცხოვრობდა სიტყვით სხვის „მფარველობის“ ქვეშ, ხოლო საქმით სხვის მონობას განიცდიდა. [...] ამგვარად, ქართველი ერი წასულის ასი წლის განმავლობაში სცხოვრობდა არა სავსებით, არამედ ვაი-ვაგლახით მიჩანჩალებდა. მთელი მისი მოქმედება, აზრი, ფიქრი, მისწრაფება მარტო ერთ რამეში გამოიხატებოდა ლიტერატურაში და ისიც ლიტერატურის ერთ დარგში სიტყვა-კაზმულ მწერლობაში. პოლიტიკური და ეკონომიური ცვლილებანი მოხდა გარეშე ჩვენის მონაწილეობისა და გავლენისა, თითქმის არც ერთი ამ ცვლილებათაგანი ჩვენ ახლოსაც არ გაგვკარებია (საეროთო თვითმართველობის და ნაფიცთა მსაჯულის ინსტიტუტი, შეღავათიანი ცენზურა და სხვ.). მეცნიერულისა და ფილოსოფიურის მსვლელობისაც კი სრულიად გარეშე მაყურებლად დავრჩით: სასულიერო და საერო აკადემიები და უნივერსიტეტები – ეს მეცნიერებისა და ფილოსოფიის ნავთსადგურნი, სხვა და სხვა გვარი უმადლესი სკოლები ჩვენ თვალითაც არ დაგვანახეს. სწავლა-აღზრდის საქმე ჩვენს ხელად არ არის და ჩვენს გავლენას სავსებით აცილებულია. სიტყვა-კაზმული მწერლობა შეიქმნა ერთადერთი მხარე ცხოვრებისა, რომელიც ამ ცხოვრების ვითარების უტყუარი, ხელოვნური გამომხატველი იყო“.

4 ჰაინრიხ ჰაინეიდან მოყოლებული, მიჩნეულია, რომ რომანტიზმის არსს ყველაზე უკეთ ის გამოხატავს, რომ აქ ხელახლა იშვა შუა საუკუნეების ლიტერატურა და მსოფლგანცდა (იხ. Garold N. Davis, *Medievalism in the Romantic: Some Early Contributors* The Bulletin of the Rocky Mountain Modern Language Association, Vol. 28, No. 1 (Mar., 1974), გვ. 34-39).

5 ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაშია აღბეჭდილი ცალსახა შეფასებები კოლონიზაციისა. ნიშანდობლივია, რომ იმპერიული სინამდვილისადმი მიმართული ეს ტექსტები არ ცენზურირდებოდა საბჭოთა პერიოდში ამდენად, აქ გამოხატული პოზიცია დამკვიდრებული იყო ქართველთა ნაციონალური თვითგანცდაში და, სასკოლო განათლების წყალობით, დროთა განმავ-

ლობაში საყოველთაო ხდებოდა: „ვჭმუნავთ ბედ-მწირნი, / გვხვევიან ჭირნი, / ფოთოლთ უხშირნი.../ შებრყვილულს გულსა/ ცრემლით ვბანთ წულულსა. / ესრეთ მორწყულსა.“ (ალექსანდრე ჭავჭავაძე, „ოჰ, ვით გვემტყუნვა“); „წყეულ არს ის დრო, როს სამკვიდრო დაკარგეთ, კრულნი! / გვძლივა სოფელმან ხელმყოფელმან, აწ გვაგო შურნი.“ (ალექსანდრე ჭავჭავაძე, „ისმინეთ, მსმენნო“); „თავისუფლება განქრა ჩვენთვის, რალა გვახარებს! შორით მოსული ჩვენს მამულში მუგედრის ცხოვრებას, / მოყვრულად გვმტერობს, გტაცებს უოველს, გვიქმს ალერსობას... / ესე ნაყოფი აქვს მარადის ცუდსა მონებას.“ (გრიგოლ ორბელიანი, (***) „ჰე, ივერიაგ“) და სხვა.

6 David Aram Kaiser, *Romanticism, Aesthetics, and Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, გვ. 19.

7 გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელო“, თუ ამჟერად გვერდს ავუვლით კოლონიზატორი ქვეყნის იმპერატორისადმი მიძღვნილ, მართლაც ამბივალენტური ვითარების ამსახველ ფრაგმენტს პოემისა, ქართველთა თვითგანსახლდრის თვალსაზრისით, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტექსტია. გრიგოლ ორბელიანმა ლიტერატურულ ტექსტში თანმიმდევრულად, გაცნობიერებულად მოუყარა თავი არა მხოლოდ პიროვნულ იდეალებს და საზოგადო მორალურ ღირებულებებს, არამედ ეროვნული წარმოსახვის გამამთლიანებელ ინფორმაციას და პერსონალიებს. ამით მან აღწერა ქართული იდენტობის ჩამოყალიბების ისტორია, ქართველ ისტორიულ გმირთა პანთეონი, რომელიც ამ სახით აღიბეჭდა კიდევ ქართველთა კოლექტიურ ცნობიერებაში და თანამედროვე ქართულ კულტურაში. რამდენადაც ისტორიული პირველსახეების, არქეტიპული გმირების ხსოვნა ნაციონალური იდენტობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია, გრიგოლ ორბელიანის ამ ტექსტმა, რომანტიკოსთა თაობის სხვა ტექსტებთან ერთად, თავისი როლი შეასრულა წარსულის შემკვიდრეობისადმი ქართველთა დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში, თანამედროვე ქართული ნაციონალური იდენტობის ფორმირებაში, კოლონიზებული ერის კულტურულ მესხიერებაში საქართველოს სახელმწიფოს განგრძობითი არსებობის ხსოვნის ფიქსირებაში.

8 მიჩნეულია, რომ სოლომონ დოდაშვილის მიერ შემოთავაზებული ეს ხედვა მომავლისა აღიბეჭდება ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში, მის პოემაში „ბედი ქართლისა“ (გურამ ასათიანი, *ქართული პოეტური აზროვნების ევოლუცია XIX საუკუნეში*, თბილულებანი 4 ტომად. ტ. 2. თბილისი: ნეოსტუდია. გვ. 205). ბარათაშვილის არანაკლებ ნიშანდობლივი ტექსტია მისი ლექსი „ნაპოლეონ“, რომელიც პირდაპირ მიგვითითებს ევროპული რომანტიზმის იდეებით, ნაციონალიზმითა და რესპუბლიკანიზმით გატაცებაზე, რამდენადაც ამ იდეებთან მიმართებაში სწორედ ნაპოლეონის ფიგურა იწვევდა განსაკუთრებულ შთაგონებას და, მეორე მხრივ, მოგვიანებით, წინააღმდეგობრივ დამოკიდებულებას ფრანგულ, ინგლისურ, გერმანულ რომანტიზმში.

9 ილია ჭავჭავაძე წერილში „აზია წინათ და ახლა“ (1889) განვითარების და-

სავლური მოდელთან აღმოსავლური ქვეყნების მიერთების აბსოლუტურ საჭიროებას აჩვენებს. ცხადად იგულისხმება, რომ ევროპისა და აზიის კონტრასტულ სივრცეთა შორის მწერალი საქართველოს პერსპექტივას მხოლოდ ევროპულ კონტექსტში ხედავს. ევროპის განვითარების ლოგიკას ილია მსოფლიოს ზოგად ტენდენციად, საერთო პროექციად წარმოაჩენს, რომლის მიმართაც პროგრესზე მიმართული ქვეყნის ერთადერთი არჩევანი მხოლოდ ამ პროცესში ჩართვა შეიძლება იყოს. ევროპულ კონტექსტზე ორიენტაცია, ნაცვლად რუსეთის იმპერიის დახშულ სივრცეში დარჩენისა, ილიას მხატვრული და პუბლიცისტური ტექსტების გამჭოლი იდეაა.